

is, kik hitfelekezetünk törekvéseit mindenkoron teljes mértékben támogatni készek voltak.

Ha azonban reményeinkben csalódva, arról győződ-nénk meg, hogy fentt nyilvánított várakozásaink telje-sedésbe nem mennek, nem fogjuk elmulasztani a helyze-tet hitközségeinkkel megismertetni s ennek kapcsán a teendők iránt is javaslatainkat előadni, a mint kötelessé-günknek ismerjük addig is a hitfelekezetünk közegeitől nyert megbízást arra felhasználni, hogy a közigazgatás menetét ezentúl szinte hitfelekezetünk békéje és egysége érdekében befolyásoljuk.

A mennyiben a t. Előjáróság véleményünket nem osztaná, arra kérjük, hogy becses nézeteit velünk tudatni sziveskedjék, egyúttal kijelentvén, hogy a mennyiben azon óhaj nyilvánulna, hogy izraelita községkerületek ujjaala-kitása eszközöltessék, kötelességünknek fogjuk tekinteni, hogy a hitközségek ebbeli kívánatának haladék nélkül meg-feleljünk és a nyert megbízást a község kerületi elnököknek visszaadjuk.

Hitrokoni üdvözlettel

Budapest, 1888. évi január hó 24-én.

Az izraeliták országos irodájának elnöksége.

Dr. Goldziher Ignác V. felolvasása.

Ez alkalommal a felolvasó a philosophiáról szökött.

A középkor sötétségének közepette a zsidó val-lásos gondolkodás új fejlődésnek indult az aristotelesi philosophia behatása alatt. Ezen philosophia, mely elhagyva a görög irodalom szűkebb határait, az em-beriség közkincsévé vált, mély nyomokat hagyott a zsidóság fejlődési menetében is, az által, hogy a X. szá-zadtól egészen a XIV. századig a zsidó vallás leghivatot-tabb tanítóiban azon szükségletet ébresztette, hogy val-lásukat a szabad gondolkodás nyílt és egységes leve-gőjével érintkezésbe hozzák és erősítsék. Mig az ó-kori Philó kísérlete, hogy a szentírást összhangzatba hozza a plátói bölcselet későbbi hajtásával, az alexan-driai iskolával, nem lehetett maradandó hatással a zsidó vallásos gondolkodás fejlesztésére, már azon oknál fogva sem, mert az ő allegorizáló módszere, a szent-írásbeli történeteket, törvényeket és szavakat egy-szerű és természetes értelmükből olyannyira kivetköz-tette, hogy még a főpap hivatalos öltözetében és annak minden apró részletében mély bölcsészeti eszmék kifejezését, allegorikus megtestesítését akarta találni. — Aristoteles philosophiája volt az, mely, va-lamint az összes művelt világ gondolkodására, ugy a zsidó vallásos gondolkodásra és különösen a közép-kor utolsó századaiban termékeny és tisztító hatást gyakorolt.

Aristotelessel a zsidók az arabok révén ismer-kedtek meg. A római birodalomból Justinian és

utódja által kiűzött philosophusok és nesztorianusok a Kalifa birodalmában, Ázsiában biztos menedéket és pártolást találtak, melyet azzal háláltak meg, hogy a görög philosophia alapmunkáit az arabok számára közvetítették. Az aristotelismus, mondja a fölolvasó, mint termékenyítő eső hullott az iszlam dogmatiká-jára és a VIII. században már a mohamedán theologiá-nak alapkérdései abból állottak: hogy az iszlam dog-matikája mikép vegyülhet a philosophia eszméivel? mennyi befolyása legyen a bölcseleti gondolkodásnak a mohamedán dogma ifju tételeire? Ez élénk szellemi mozgalom, melynek ez időben, különösen Mesopotá-mia volt a színhelye, nagy hatást gyakorolt a Ka-lifák birodalmában élő zsidókra is.

E téren is valósult az a felekezetünk történeté-ben oly gyakran bizonyuló fontos tény, melyet — mondja a fölolvasó, — más alkalommal bővebben ki-emeltem, hogy t. i. „valahányszor a zsidóság, vala-mely idegen kultúrával bensőleg érintkezett, min-lig gyarapítá az abban rejlő eszméekkel a saját eszméi-nek körét, és ezt állandóan oly ritka készséggel és oly meglepő fogékonysággal tette, hogy méltán lát-juk abban a zsidóság fejlődése egyik legjellemzőbb mozzanatát. A zsidóság szellemének sajátos termékei teljesen idegen eszmekörök által áthatva sem tagad-ták meg az őket jellemző alapgondolatokat, sőt ezek az idegen elemek által csak termékenyítve, soha előlük el nem bukva, életképességüket folyton beiga-zolták.“ A prófétáik által örök időkire hirdetett, örökké élő eszmék, melyek hü megőrzése által a zsidóság ré-szes akar lenni az emberiség erkölcsi munkájában, nem idegenkednek semmitől, mit az idők fejlődő ha-ladása üdvöset terem; csak új életerőt nyerhet-nek tőle.

Ezt látjuk megvalósítva a gáonok korszakában is. Azok, kik a X. században a szabad gondolkodás zászlaját lobogtatták, kik belátták, hogy egy nagy tényezője támadt az emberi ismereteknek, mely ma-gával ragadja az igaz gondolkodók elméjét; kik a korbéli philosophiának eredményeit a vallás számára földolgozták, abban érvényesítették; azon g a o n o k voltak a zsidóság akkori vallásos vezetői, kikhez az egész zsidóság vallásos tanításért fordult; ugyan-azon gaonok, kik az öröklött tan hivatott tekintélyei és magyarázói voltak, kik élén állottak az iskoláknak, melyekben a talmud napvilágot látott és a talmudis-mus és rabbinismus hivatott őrei voltak. Száádja Gáon, kit még az utókor is mint a tóra fölélesztőjét ün-nepel, az ő nagy munkájában „Ha-emunoth ve-ha-deoth“ „széchel“-t, az értelmet akarja tényezőjévé tenni a vallásos gondolkodásnak, azt egyetértésbe hozni a vallásos hagyományyal. A vallásos igaz-ságnak a zsidóságban három kriteriuma van: az irás, a hagyomány és az ész; ezt hirdeti Száádja és tőle

hirdetve, ez mintegy kétségbe nem vonható, ugyyszólván orthodox tanná vált.

A Száádja által elvetett csira a XII. században bő aratással jutalmazott Spanyolországban. A két század alatt az aristotelismusból kiinduló spekulatio megizmosodott, problémái bővültek és a zsidó theologia minden újabb philosophiai haladást termékenyen tesz saját maga hasznára. Zsidóké az érdem, hogy akkor a görög philosophia utat talált az európai birodalmakba, ők fordították le az arab munkákat héber nyelvre és ezen fordításokból készültek a latin áttételek, melyek az európai világgal megismertették Aristotelest és komentárjait.

E mozgalmas korszak férfiai hármonikus jelleműek voltak; lelkületükben nem volt hely az ismeret és a hit szétválasztására, mi rendszeresen a vallásos súlyedés korszakait kíséri, és e korszak leghatalmasabb képviselője: Maimonides Mózes volt.

Ő benne a philosophiai elem lesz az uralkodó, ez teszi számára érthetővé a vallás hagyományos fogalmait, az ezzel való megegyezés szabja meg a dogmatikai dolgok érvényét. Egyik főérdeme és főcélja volt: a vallásos fogalmaknak az érzékiesség alantós köreiből való kiemelése, az isteneszme megtisztítása minden érzéki attributumtól, felszabadítása az érzékités minden salakjaitól, attól, a mit antropomorphismusnak szoktak nevezni; és ez érdeme maradandó, bár rendszere helyett az emberi gondolkodás más világnézeteket emelt polczra. Maimonides egész lelkével átérezte azt a tényt, hogy az istenségről való durva és a pogányságban gyökerező érzékitő nézetek szülő okát képezik minden romlásnak, a vallásos élet és gondolkodás terén, a babonának és minden akadálnak, mely az igazi monotheismus teljes uralmát és főleg erkölcsi hatásst hátráltatja. Szerinte az ilyen durva fölfogás nemcsak philosophiai hiba, melytől a gondolkodó embert elmélkedése fölszabadítja, hanem vétek és kihágás, melyet a zsidóságnak, mint a tiszta monotheismus hivatott megjelenítőjének, köréből teljesen ki kell küszöbölni. Bölcsészeti munkája, „Tévelygők utmutatója“ egyik helyén nyíltan kimondja, hogy bár egyes kifejtett dolgok a köznépre nézve magasztos és relytélyes, általa észszel föl nem érhető: az anthropomorphismus visszautasítása nem tartozik ezen dolgok közé.

Ezt minden egyes zsidónak meg kell tenni, erre kell a gyermekeket már a tanítás első fokán is oktatni, e tant állítja ő a tizenhárom dogmájának élire, melyek mai napig is, 700 év után imakönyveinkben helyt foglalnak. Maimonides munkái nagy hátást keltek az egész zsidóságban, néhány évtized alatt elterjedtek, lefordítottak és közkinccsé váltak.

De voltak ez iránynak ellenségei is. Nem közönséges irodalmi és társadalmi harc ébredt Mai-

monides iratai által a zsidóságban. A philosophiai tanulmányok és eredmények joga a vallásos gondolkodásban; ez volt két század tanult zsidóságának ugyyszólván sibbolethe és nagy eleven irodalom támadt e kérdés körül, mely a közéletre is kihatott. De a harc alatt Maimonides eszméi mindinkább megerősödtek a közérzületben.

Az aristotelismus — mondja a fölolvadó — elmúlt kornak a tudománya. Uralma rég letűnt. Más tudományos módszerek igazítják a jelen kor elméjét. De azért szellemi közösségünk a középkor jeleseihez még sem csupán irodalomtörténeti, vagy philologiai. Száádja, Maimonides és Lévíben Gerson a középkor tudományát félelem és rettegés nélkül, de annál nagyobb eredménynyel ősi vallásunk és becses hagyományaira nézve oltották bele a zsidóság élő fájába, melyre mint lelkiismeretes kertészek reá eresztették a kor tudományának éltető napsugarát. Ezen ténnyel vallásos meggyőződésünket kell gazdagítanunk.

Talmud- és Midrásból.

Egy ember vár rád, rabbi.

Kérdezd meg, ki ő?

Kérdeztem, de ő csak annyit mondott, hogy rabbi Eliezer-ben Ázarja ivadéka.

Akkor meg kell égetni.

Hogy érted ezt rabbi?

Tudod, hogy a törvények máglyára itélik azt, ki szellemek idézésével foglalkozik.*)

*

A hol a kard csörtet, bezáródik a könyv.

*

A hit és szemérem ikertestvérek; a hol nélkülözöd a szemérmert, ott hamis a hit is.

*

Tudományt keressz vénségedre: homokra rajzolsz irást; tudományt keressz fiatal korodban: kőbe vágsz betűket.

*

Hogyan; te lakomáztál és én mondjam el a lakomautáni imát?

*

Egészen más, mit tanítótól tanulsz és más, mit magadtól tanulsz.

*

Egészen más, ki saját maga előtt is szégyenli magát és más, ki csak mások előtt tud szégyenleni.

*

*) Nem tehetjük, hogy a morálra, mely a rabbi e mondásában rejlik, különösen ne hívjuk fel a tisztelt olvasók figyelmét. Az a határtalan guny, melylyel a rabbi azon emberről nyilatkozik, ki nem tud mást mondani magáról, mint hogy ki volt az őse: oly erős demokratikus szellemre vall, arra a szellemre, mely az emberben tisztán és csakis a saját egyéni értéket akarja becsülni, hogy bizony, bizony még dicső korunk is sokat tanulhatna a másfél évezred előtt élt zsidó rabbi szavaiból. Ugyan hányan vannak közöttünk, kiknek egyéb érdemük nincsen, mint hogy: őseiktől származnak! hányan, kik, mert saját magukról mitsem mondhatnak, úton-utfélen „szellemeket idéznek« azaz őseikre hivatkoznak!